

W latach 1938–1939 ten — dla chłopców — starszy pan (miał 29–30 lat!) był po prostu sympatycznym archeologiem.

Wartość prac Fitzkego jest bezdyskusyjna, zwłaszcza archeologicznych. Niektórych stanowisk już nie ma. Zbiory muzealne na ogół zostały rozproszone lub uległy zagładzie po 1939 r. Nic więc dziwnego, że współcześni badacze z Łucka często odwołują się do jego prac.

Prezentowana książka ma jeszcze jedną ważną część: listy do rodziny oraz przyjaciół i współpracowników. Pierwszy z nich, z sierpnia 1936 r., niemal zaraz po przyjeździe do Łucka, ostatni zaś z Kozielska — z 29 listopada 1939 r. Prosi w nim, by siostry poszły do Muzeum Archeologicznego Polskiej Akademii Umiejętności i powiadomiły dr. Tadeusza Reymana o tym, że żyje. Z prasy niemieckiej w 1943 r. dowiedziano się, że w Katyniu zidentyfikowano ciało archeologa. Potwierdził to Sąd Grodzki w Krakowie w 1948 r., podając datę zgonu: 31 grudnia 1941 r. Widocznie mieli taki nakaz.

Przygotowana do druku przez dr. Andrzeja Gaczoła i ks. Witolda Józefa Kowalowa książka jest ważnym wydarzeniem i to z różnych względów. Cieszy przypomnienie dokonania młodego archeologa, muzealnika i krajoznawcy na terenie Wołynia Zachodniego, wtedy stanowiącego kulturalną prowincję. Był młody i dynamiczny. Prowadził wykopaliska. Organizował terenowe konferencje naukowe (na jednej z fotografii jest między innymi znany badacz paleolitu wołyńskiego Ludwik Sawicki oraz geologowie Krystyna i Władysław Pożaryscy, badacze czwartorzędu). Zdaje się to potwierdzać szerokie zainteresowania Fitzkego: nie tylko neolitem (głównie), lecz także średniowieczem (wykopaliska na dziedzińcu zamkowym). Tak świetnie zapowiadających się uczonych wymordowano w Katyniu w 1940 r.

Kolejny problem to pamięć o kustoszach muzeum w Łucku, dokumentowana publikacjami. To zrozumiałe, że kilkakrotnie przypomniano o nim zaraz po wojnie. Później było to już niemożliwe. Był bowiem zakaz używania słowa Katyń, bo przecież nawet „reżymowi” historycy wiedzieli, o co chodzi. Ciekawe, iż to głównie Ukraińcy przyczynili się do przywrócenia pamięci o archeologu. Myślę, że w jakimś stopniu jest to też następstwo aktywności ks. Kowalowa, który ze swojej siedziby w Ostrogu promieniuje na Wołyń dobrym słowem i czynami. W aneksie pt. 80. *lecie Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego oraz odsłonięcie tablicy pamiątkowej Jana Fitzkego (Łuck, 18–20 V 2009 r.)* Kowalów jest na fotografii razem z konsulem generalnym RP w Łucku Tomaszem Janikiem i dr. Gaczołem. „Pogodny” brodac. Pogodni są także uczestnicy sesji i towarzyszącej jej wycieczki. Wiele zmieniło się tam nie tylko w mieście, ale i w mentalności tamtejszej społeczności: ukraińskiej i polskiej.

Zbigniew J. Wójcik

A Critical Biography of Bronisław Piłsudski [Preprint],

red. Kazuhiko Sawada and Kōichi Inoue, Saitama 2010,

cz. 1, ss. 490; cz. 2, ss. 498

Kompleksowe badania dotyczące życia i dorobku naukowego Bronisława Piłsudskiego prowadzone są od początku lat 80. XX w. Publikacja *Krytyczna biografia* sumuje wyniki prac podejmowanych przez grupę wybitnych znawców tego zagadnienia, wywodzących się z kręgu językoznawców, etnografów i historyków z kilku regionów Europy i Azji.

Fakt, że książkę o polskim zesłańcu i uczonym wydano w dalekiej Japonii, ma swoje uzasadnienie. Pomijając nawet kwestię osobistych związków Piłsudskiego z tym krajem, trudno nie docenić jego osiągnięć w zakresie dokumentowania wymierających kultur Dalekiego Wschodu. Warto przypomnieć, że obiektem szczególnych zainteresowań badacza byli Ajnowie, pierwotni mieszkańcy wyspy Hokkaido. Prowadzona w ubiegłych wiekach polityka asymilacyjna, dyskryminacja i trudne warunki życia doprowadziły tę nację na skraj zagłady. Dzięki dokumentacji sporządzonej między innymi przez Piłsudskiego stało się możliwe odtworzenie języka i folkloru Ajnów. A w badaniu jego dorobku od dziesiątków lat duże zasługi mają właśnie Japończycy.

Bodajże pierwszą ważną pracą naukową zawierającą ocenę poprawności zapisywania przez Piłsudskiego „ustnych opowieści” była książka ajnologa Kyôsuke Kindaichi *Studia nad ajnuskimi poematami epickimi jukara* (Tokyo 1931), wydana w języku japońskim. Kolejne ukazały się dopiero po drugiej wojnie światowej.

Z inicjatywy polskiego profesora Alfreda Majewicza w 1981 r. utworzono Międzynarodowy Komitet dla Ocalenia i Oceny Spuścizny Naukowej Bronisława Piłsudskiego. Głównym celem organizacji było początkowo odczytanie dokonanych przez niego fonograficznych nagrań zawierających folklor ajnusi. W 1985 r. na Uniwersytecie Hokkaido w Sapporo odbyło się międzynarodowe sympozjum poświęcone tej problematyce, a materiały pokonferencyjne zostały opublikowane w książce, którą zredagowali T. Asakura i I. Toru *Proceeding of the International Symposium on B. Piłsudski's Phonographic Records and the Ainu Culture. September 16–20, 1985* (Hokkaido University, Sapporo 1986).

Od tego czasu prowadzone są w Japonii systematyczne prace dokumentujące życie i działalność polskiego badacza. Poważne zasługi mają w tej dziedzinie profesorowie Kazuhiko Sawada i Kōichi Inoue. Ten ostatni od 1999 r. redaguje serię wydawniczą *Piłsudskiana de Sapporo*.

W kwietniu 2007 r. Japońskie Towarzystwo Promocji Nauki przyznało obu profesorom stypendium na zorganizowanie prac badawczych, które doprowadziłyby do przygotowania krytycznej biografii B. Piłsudskiego. Zgodnie z ich zamierzeniem realizacją naukowego projektu miało się zająć grono znawców zagadnienia z Rosji, Polski, Litwy i Japonii. Sawada i Inoue nawiązali kontakt z siedemnastoma osobami. Znaleźli się wśród nich biografowie, badacze spuścizny i potomkowie Piłsudskiego. Trzydzieści osób z tego grona nadesłało do wydawnictwa swoje opracowania. Zostały one opublikowane w omawianej tu książce.

Spośród polskich uczonych należy wymienić profesorów Alfreda Majewicza i Antoniego Kuczyńskiego, wchodzących w skład zespołu Międzynarodowego Komitetu dla Ocalenia i Oceny Spuścizny Naukowej Bronisława Piłsudskiego. Wybitnym znawcą tematu jest także profesor Władysław Łatyszew. W 1997 r. założył on w Južno-Sachalińsku Instytut Naukowego Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego. Organem wydawniczym tej placówki jest pismo „Izvestiâ Instituta nasledîâ Bronislava Piłsudskogo”, skupiające międzynarodowy zespół autorów. Z instytutem związany jest też Michaił Prokofiew, starszy pracownik naukowy Sachalińskiego Obwodowego Muzeum Krajoznawczego, w którym przechowywane są ciekawe kolekcje zgromadzone przez B. Piłsudskiego. Do grona badaczy specjalizujących się w kulturach Dalekiego Wschodu należy etnograf dr Chuner Michajłowicz Taksami z Petersburga, wywodzący się z syberyjskiego ludu Niwchów. Pozostali autorzy reprezentują środowiska naukowe Wilna, Warszawy, Poznania, Władywostoku, Sapporo i Saitama (wyspa Honsiu).

Efektem trzyletnich prac było wydanie obszernego dzieła, mieszczącego artykuły pisane w języku angielskim, rosyjskim i polskim. Stanowi ono przedruk książki, która będzie zawierać teksty wyłącznie w angielskim tłumaczeniu.

Opublikowany materiał podzielony jest na siedem rozdziałów, z czego aż sześć dotyczy wątków biograficznych. Obejmują one: okres litewski (1866–1885), petersburski (1885–1887), sachaliński (1887–1899; 1902–1905), władystowski (1899–1902; 1905), epizody japońskie (1902; 1903; 1905–1906) oraz okres europejski (1906–1918). Oprócz uściślenia faktów historycznych, autorzy próbują ustalić motywy, jakimi kierował się Piłsudski w podejmowaniu pewnych działań, określić jego relacje z otoczeniem oraz poszukują przyczyn niepowodzeń w realizacji zamierzeń. Losy uwikłanego w politykę studenta, późniejszego zesłańca, badacza, podróżnika i emigranta pokazane są w szerokim kontekście zawierającym charakterystyki środowisk, w jakich przebywał, czy ludzi, którzy odegrali mniej lub bardziej ważną rolę w jego życiu. Poboczny wątek stanowią rozważania genealogiczne, dotyczące przodków Piłsudskiego z linii jego matki, pochodzącej z rodu Billewiczów. Postawiono tu między innymi odważną tezę (niestety trudno ją udowodnić), że jedno z odgałęzień wywodziło się od Bolesława Chrobrego. Działy biograficzne zamyka solidnie opracowane kalendarium podzielone na okresy 1866–1905 i 1905–1984. Zawiera ono informacje dotyczące samego Piłsudskiego, członków jego rodziny, potomków oraz związanych z nim osób.

Część prezentowanych w książce zagadnień nie jest dla nas nowością, gdyż znamy je z publikacji wydanych wcześniej w Polsce. Chodzi tu przede wszystkim o dwa zbiory materiałów pokonferencyjnych: *Bronisław Piłsudski. Zesłaniec. Etnograf. Polityk* (Wrocław 2000) oraz *Bronisław Piłsudski (1866–1918). Człowiek — Uczony — Patriot* (Zakopane 2003), które przygotował do druku Antoni Kuczyński. Na przestrzeni kilku dekad lat w krajowych periodykach, takich jak: „Biuletyn Fonograficzny”, „Lud”, „Niepodległość”, „Rocznik Podhalański”, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, „Literatura Ludowa”, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”, „Przegląd Wschodni” czy „Niepodległość i Pamięć”, ukazały się też liczne artykuły.

Dla polskich czytelników szczególnie interesujący może okazać się dział poświęcony podróżom Piłsudskiego do Japonii, gdyż jest to chyba mało u nas znany epizod jego życia. W książce zamieszczono artykuł K. Inoue *Ajnuska ekspedycja na Hokkaido w 1903 r.* oraz trzy opracowania K. Sawady: *Japońskie dni Bronisława Piłsudskiego, Japonia widziana oczami Bronisława Piłsudskiego, Z Nagasaki do Nowego Jorku*. Tekst K. Inoue dotyczy wyprawy naukowo-badawczej w okolice Hokodate, kierowanej przez Wacława Sieroszewskiego i w znacznej mierze opiera się na jego wspomnieniach (W. Sieroszewski, *Dzieła*, t. 18. *Varia*, Kraków 1961). Natomiast w opracowaniach K. Sawady podany jest szczegółowy opis pobytu Piłsudskiego w Kobe, Tokio, Jokohamie i Nagasaki. Według autora, na podstawie zachowanych materiałów trudno określić, jakie znaczenie w jego życiu miały ówczesne doświadczenia. Dla zesłańca z Syberii Japonia była nie tylko egzotycznym krajem, który pozwolił mu oderwać się od miejsca zniewolenia. Zapewne liczył, że będzie tam mógł wieść bardziej komfortowe życie albo uzyskać moralne czy konkretne wsparcie dla swoich działań (co rzeczywiście miało miejsce, gdyż Futabatei Shimei i Ueda Susumi ułatwili mu poznanie wielu znaczących osób).

W pierwszym artykule K. Sawady znaleźć można sporo ciekawych informacji o kontaktach Piłsudskiego z rosyjskojęzyczną gazetą „Wola”, z chińskimi rewolucjonistami, japońskimi socjalistami, etnologami i badaczami kultury Ajnów. Omówione są tam również jego relacje z wybitnym pisarzem Futabatei Shimei (z którym zorganizował towa-

rzystwo polsko-japońskie) oraz z dziennikarzem Yokoyama Gennosuke, zajmującym się problematyką realiów życia niższych warstw społecznych. W drugim opracowaniu, poruszającym kwestię stosunku Piłsudskiego do Japonii i Japończyków, Sawada odwoływał się głównie do treści esejów publikowanych w periodyku „Priroda i lûdi Dal’ nâgo Vostoka”, wydawanym przez N.P. Matwiejewa. Korzystał też z materiałów ukazujących się w Japonii (Futabatei Shimei, *Zenshû (Complete Works of Futabatei Shimei)*, Supplement, Tokyo 1993), z archiwaliów oraz z publikacji samego Piłsudskiego, zawartych w piśmie „Russkie Wedomosti”. Na marginesie warto dodać, że jego reportaże *Kobiety Wschodu. Japonka* ukazały się w 1907 r. w kilku numerach pisma „Nowe Słowo. Dwutygodnik społeczno-literacki poświęcony interesom kobiet”.

Pomostem między wątkiem biograficznym i naukowym jest artykuł polskich badaczy A. Kuczyńskiego i Z. Wójcika, zatytułowany *Bronisław Piłsudski — muzeolog*. Autorzy analizują ten temat w szerokim kontekście, omawiając różne aspekty działalności kolekcjonerskiej Piłsudskiego, jego praktyki muzealnej i naukowej związanej z unowocześnieniem regionalnych placówek krajoznawczych. Swoją koncepcję modelu organizacyjnego muzeów krajowych, opartą na własnych doświadczeniach z Dalekiego Wschodu oraz na obserwacjach prowadzonych w Ameryce i różnych krajach Europy Zachodniej, przedstawił Piłsudski w wydanej w 1915 r. w Krakowie publikacji *Muzeum Tatrzańskie imienia Dra T. Chalubińskiego w Zakopanem. Zadania i sposoby prowadzenia działu ludoznawczego*. Zdaniem A. Kuczyńskiego i Z. Wójcika praca ta w Polsce uchodzi za klasyczną, a jej autor uważany jest za prekursora rodzimego muzealnictwa etnograficznego.

W porównaniu z liczbą artykułów zamieszczonych w części biograficznej blok poświęcony działalności naukowej i dokumentacyjnej Piłsudskiego prezentuje się skromnie, składając się zaledwie z dwóch opracowań. Uogólniają one jednak całość zagadnienia i, zgodnie z koncepcją książki, zawierają ustalenia wartościujące dorobek badacza.

Opracowanie Alfreda Majewicza *O naukowych osiągnięciach Bronisława Piłsudskiego. Kontekst, opis, ocena* trudno nazwać artykułem, gdyż jest raczej obszerną, liczącą ponad 140 stron rozprawą. Autor omawia w niej dorobek badacza, przede wszystkim z okresu „rosyjsko-japońskiego”. Zajmuje się ponadto recepcją jego dzieł w kontekście dokonania innych osób specjalizujących się w podobnych dziedzinach wiedzy.

Punkt wyjścia rozważań stanowi twierdzenie, że zdecydowana większość tekstów naukowych szybko się dezaktualizuje, co ma związek z samą istotą badań, polegającą na nieustannym postępie wiedzy. Coraz rzetelniejsze uzasadnianie stawianych w ubiegłych latach tez, ich modyfikowanie czy negowanie ustaleń powodują, że z roku na rok wartość wcześniejszych naukowych opracowań obniża się. Tylko niewiele tekstów staje się pewnym kanonem, klasyką czy bazą źródłową dla późniejszych badaczy. Z prac polskich orientalistów wznawiane są książki Józefa Kowalewskiego, Edwarda Piekarskiego, Wacława Sieroszewskiego oraz Bronisława Piłsudskiego. Wśród jego dzieł najczęściej przywołuje się publikację *Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore*, wydaną po raz pierwszy w 1912 r. w Krakowie.

Szeroki wachlarz zagadnień, jakie porusza A. Majewicz, obejmuje zainteresowania Piłsudskiego językiem, folklorem, medycyną i sytuacją sachalińskich Ajnów, kolekcje, które zgromadził, korespondencję z różnymi osobami oraz problemy związane z odczytywaniem wałków fonograficznych. Relacjonuje też prace nad wdrażaniem projektu opublikowania spuścizny badacza. Trzeba nadmienić, że edycję jego *Dzieł zebranych (The Collected Works)* realizuje od 1998 r. prestiżowe wydawnictwo Mouton de Gruyter (Berlin-Nowy Jork).

Artykuł A. Kuczyńskiego *Współczesna recepcja postaci i spuścizny naukowej Bronisława Piłsudskiego*, podobnie jak poprzednie opracowanie, rozpoczyna ogólna refleksja, która tym razem dotyczy zainteresowań kulturoznawców wkładem Polaków w poznanie różnych dziedzin życia rdzennych mieszkańców Syberii. Prowadzone obecnie prace badawcze nie tylko określają stan wiedzy o ich naukowej spuściznie, lecz także zawierają oceny tego dorobku. Celnym przykładem zainteresowań etnologów i językoznawców rolą Polaków w dokumentowaniu kultur sachalińskich autochtonów są interdyscyplinarne studia nad osiągnięciami Piłsudskiego w dziedzinie gromadzenia materiałów etnograficznych o Ajnach, Niwchach i Orokach.

Centra naukowe zarówno w naszym kraju, jak i w Rosji oraz Japonii podchodzą do tej problematyki wielopłaszczyznowo. W swoim artykule A. Kuczyński charakteryzuje różne kierunki ich zainteresowań. Omawia formy działalności i cele Instytutu Naukowego Dziedzictwa Bronisława Piłsudskiego oraz rolę, jaką odgrywa jego organ wydawniczy „Izvestiâ”, prezentuje serie: *Pilsudskiana de Sapporo* (publikacja Słowiańskiego Centrum Uniwersytetu Hokkaido) i *The Collected Works of Bronisław Piłsudski*, wymienia konferencje i wystawy poświęcone naszemu badaczowi.

Drugim wątkiem, jakim zajmuje się A. Kuczyński, jest tworzenie symboli upamiętniających dokonania wybitnych ludzi. W odniesieniu do osoby Piłsudskiego są to: pomnik wzniesiony w Južno-Sachalińsku w uznaniu zasług, jakie włożył w dzieło poznania kultury tamtejszych autochtonów, góra na Sachalinie nazwana jego imieniem, symboliczna mogiła na Cmentarzu Zasłużonych w Zakopanem, pamiątkowy medal, tablica memoratywna w gmachu Akademii Umiejętności w Krakowie. A. Kuczyński pisze także o kilku portretach Piłsudskiego namalowanych w różnych okresach, o monetach z cyklu „Polscy podróżnicy i badacze”, pocztówkach i znaczkach z jego wizerunkiem, wydanych w serii „Wielcy Polacy”, publikacjach towarzyszących sympozjom i obchodom rocznicowym oraz o filmach dokumentalnych. Z nowszych form popularyzacji postaci badacza wymienia stronę internetową założoną przez Juranda Czerwińskiego, zawierającą między innymi podstawowe informacje o jego losach i dorobku. Owe znaki pamięci są potwierdzeniem wysokiej oceny dokonań Piłsudskiego. Wyrażają też dążenia, by upowszechnić obraz tego zesłańca, uczonego i patriotę w szerokich kręgach społecznych.

Książkę zamyka sporządzona przez A. Majewicza bibliografia prac Piłsudskiego oraz publikacji dotyczących jego życia i działalności. Wykaz książek i artykułów, które ukazały się od początku XX w. po czasy współczesne, ma pewne braki, ponieważ nie zamieszczono w nim niektórych polskich tekstów (o zagranicznych nie potrafię się wypowiedzieć). Niemniej jednak bibliografia daje badaczom wiele cennych wskazówek, gdzie poszukiwać informacji o Piłsudskim, gdyż wcześniej nie sporządzono w miarę pełnego rejestru tych opracowań. Należy tylko żałować, że część tekstów, pisanych w sylabuszu japońskim, jest dla nas niedostępna ze względu na barierę językową.

Na koniec refleksja natury ogólnej. Choć w ostatnich dziesięcioleciach osobie Piłsudskiego poświęcono kilka konferencji naukowych, szczegółowo analizowano w publikacjach jego życie i dokonania, *Biografia krytyczna* nie tylko wzbogaca dotychczasową wiedzę dotyczącą tych tematów, ale też ją syntetyzuje i weryfikuje. Warto byłoby więc wydać to ważne dzieło także w polskim przekładzie.

Anna Milewska-Młynik